

รายงานหัวข้อพิเศษ

ความเสี่ยง ความไม่แน่นอน กับพฤติกรรมทางการเกษตร ข้อพิจารณาเกี่ยวกับการรับนวัตกรรมของชาวนา

ชาย โพธิ์สิตา

การประเมินผลโครงการพัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน “นางรอง”
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล

ISBN 974-586-071-9

เอกสารทางวิชาการหมายเลข 101

ธันวาคม 2528

ความเสี่ยง ความไม่แน่นอน กับพฤติกรรมทางการเกษตร ข้อพิจารณาเกี่ยวกับการรับนวัตกรรมของชาวนา

ชาย โพธิ์สีตา

รายงานฉบับนี้ เป็นงานวิจัยหัวข้อพิเศษในโครงการประเมินผลการพัฒนาหมู่บ้านชนบทผสม
ผสาน (CBIRD EVALUATION PROJECT) อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โครงการ
ประเมินผลนี้ ดำเนินการโดย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล โดยได้
รับทุนสนับสนุนจาก International Development Research Centre

เอกสารทางวิชาการหมายเลข 101

ISBN 974 - 588 - 071 - 8

ธันวาคม 2528

คำนำ

การประเมินผลโครงการพัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน "นางรอง" หรือโครงการ CEP (CBIRD EVALUATION PROJECT) ได้เริ่มดำเนินการเมื่อปี พ.ศ. 2527 โดยมีวัตถุประสงค์ คือเพื่อวัดความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบของโครงการพัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน "นางรอง" หรือ โครงการ CBIRD (COMMUNITY BASED INTEGRATED RURAL DEVELOPMENT) ที่มีต่อชุมชนที่ทาง CBIRD ได้ดำเนินกิจกรรมพัฒนาไม่ว่าจะเป็นผลกระทบด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมหรือสุขอนามัย การประเมินผลครั้งนี้ดำเนินการวิจัยโดยเก็บข้อมูลทั้งก่อนและหลังการดำเนินการกิจกรรมของ CBIRD ดังนั้นข้อมูลจากการศึกษาใน Baseline Survey ทุกด้านจะถูกนำมาศึกษาอีกครั้งในการประเมินผลช่วงสุดท้ายของโครงการ

การศึกษาในรายงานฉบับนี้เป็นการศึกษาทางคํานามนุษยวิทยาเกี่ยวกับการรับนวัตกรรมของชาวชนบท ซึ่งเป็นข้อสังเกตจากการเก็บข้อมูลในอำเภอนางรอง โดยรายงานฉบับนี้เป็นรายงานฉบับหนึ่งในงานวิจัยหัวข้อพิเศษทางด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพอนามัยที่ดำเนินการภายใต้โครงการ CEP ซึ่งจะมีการเสนอรายงานฉบับอื่น ๆ เผยแพร่ออกมาตามลำดับต่อไป

รศ.ดร. ปราโมทย์ ประสาทกุล

ผู้อำนวยการโครงการ

สารบัญ

	หน้า
ความนำ	1
อย่างไรเรียกว่าเสี่ยง และอย่างไรเรียกว่าไม่แน่นอน	4
ความเสี่ยง ความไม่แน่นอนในเศรษฐกิจชาวนา	6
ความเสี่ยง ความไม่แน่นอนกับการรับนวัตกรรม	11
สรุปและเสนอแนะ	19
เชิงอรรถ	
บรรณานุกรม	

บทคัดย่อ

ความเสี่ยง ความไม่แน่นอน กับพฤติกรรมทางการเกษตร : ข้อพิจารณาเกี่ยวกับการรับ
นวัตกรรมของชาวนา
โดย ผศ.ดร. ชัย โพธิ์ลีดา

ระบบการผลิตของชาวนาโดยเฉพาะชาวนาขนาดเล็ก มักเป็นระบบการผลิต
เพื่อยังชีพ ส่วนใหญ่ไม่ค่อยยอมรับวิธีปฏิบัติและเทคโนโลยีใหม่ ๆ โดยเฉพาะในการใช้เมื่อมี
ความเสี่ยงหรือความไม่แน่นอนสูง จากการศึกษาที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า เมื่อใดที่นวัตกรรมที่
นำไปเสนอให้ชาวนามีความเสี่ยงและความไม่แน่นอนสูง การยอมรับของชาวนาค่อนนวัตกรรม
นั้นจะต่ำ นอกจากนี้การยอมรับจะสัมพันธ์กับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนาคด้วย บทความนี้
จะพิจารณาถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างความเสี่ยงและความไม่แน่นอนกับผลกระทบที่มีต่อ
การยอมรับนวัตกรรมทางการเกษตรของชาวนา ผู้เขียนหวังว่า การศึกษาเรื่องความเสี่ยง
และความไม่แน่นอนนี้จะ เป็นประโยชน์ด้านนโยบายการพัฒนาทางเกษตรกรรม โดยเฉพาะใน
พื้นที่ที่มีการนำนวัตกรรมใหม่ ๆ เข้าไป

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

ความเสี่ยง ความไม่แน่นอน กับพฤติกรรมทางการเกษตร :

ข้อพิจารณา เกี่ยวกับการรับนวัตกรรมของชาวนา

ความนำ

กว่าครึ่งศตวรรษมาแล้ว มีนักเศรษฐศาสตร์รัสเซียคนหนึ่งเสนอแนวความคิด
เพื่อใช้วิเคราะห์เศรษฐกิจชาวนา (Peasant economy) ซึ่งแตกต่างไปจากแนววิเคราะห์
ของนักเศรษฐศาสตร์ทั่ว ๆ ไป และต่างจากแนวคิดของนักคิดกลุ่มมาร์กซิสต์ในสาระสำคัญ
นักเศรษฐศาสตร์ผู้นี้ คือ เอ.วี. ชายานอฟ (A.V. Chayanov) แม้ว่างานเขียนของเขา
จะเกิดขึ้นกว่าครึ่งศตวรรษมาแล้ว ชื่อของชายานอฟเพิ่งจะมาเป็นที่รู้จักในโลกตะวันตก
(ที่ใช้ภาษาอังกฤษ) ประมาณ 20 ปีมานี้เอง เมื่อมีผู้แปลและตีพิมพ์ผลงานของเขาในอเมริกา
(Chayanov 1966) ชายานอฟเสนอความคิดที่กล่าวได้ว่า "แปลกใหม่" สำหรับสมัยนั้น
สาระสำคัญของ "ทฤษฎีเศรษฐกิจชาวนา" ของชายานอฟที่น่าสนใจมีหลายประเด็น และ
ได้มีผู้หยิบยกมาวิเคราะห์วิจารณ์ ทั้งในเชิงสนับสนุน และได้แย้งอย่างกว้างขวาง¹ แต่ใน
ที่นี้จะกล่าวถึงเพียงประเด็นเดียวเพื่อเป็นการเกริ่นนำเรื่องที่จะกล่าวต่อไปในบทความนี้

ตามความเห็นของชายานอฟ เศรษฐกิจชาวนา (Peasant economy) มี
ลักษณะเฉพาะตัวของมันเอง ซึ่งแตกต่างอย่างสำคัญกับเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม ระบบ
การผลิตของชาวนา (Peasant production) เป็นการผลิตเพื่อยังชีพ (subsistence
production) ครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่มีปัจจัยการผลิต คือ ที่ดิน แรงงาน และพืชพันธุ์ของ
ตนเอง โดยเนื้อแท้แล้ว เศรษฐกิจชาวนา ไม่ใช่ระบบเศรษฐกิจที่ต้องขึ้นอยู่กับตลาดมากนัก
เพราะฉะนั้นจึงไม่ค่อยเป็นไปตามกฎเกณฑ์ทางเศรษฐศาสตร์ที่เป็นรูปแบบ (formal econo-
mics) และไม่สามารถจะทำความเข้าใจหรือวิเคราะห์ได้อย่างสมบูรณ์ โดยอาศัยทฤษฎีทาง

เศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ล้วน ๆ

ที่ยกความเห็นของชายานอฟมากล่าวข้างต้น ไม่ได้หมายความว่าผู้เขียนบทความนี้ เห็นด้วยทุกประการกับความคิดของเขา โดยเฉพาะข้อที่ชายานอฟปฏิเสธการใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่วิเคราะห์เศรษฐกิจชาวนา เป็นความคิดที่ท้าทาย แต่ข้อที่ว่าเศรษฐกิจชาวนามีลักษณะเฉพาะของมันเองนั้น นับว่าเป็นข้อที่น่ารับฟัง อย่างน้อยอาจเป็นทางนำไปสู่ความเข้าใจพฤติกรรมของชาวนา ในทางที่ต่างจากที่เราเคยเข้าใจกันมาแล้วก็ได้ ที่จะกล่าวต่อไปในบทความนี้ก็อาศัยความข้อนี้แหละเป็นพื้นฐาน นั่นคือจะไม่พิจารณาเศรษฐกิจชาวนาในฐานะเป็นระบบเศรษฐกิจตามรูปแบบสมัยใหม่ แม้ว่าถ้ามองในระดับกว้าง ระบบเศรษฐกิจชาวนาจะเป็นเพียงระบบย่อยอันหนึ่งภายในระบบใหญ่ในระดับชาติ และกำลังเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ก็ตามแต่ลักษณะเฉพาะตัวของระบบนี้ก็ยังคงเด่นชัดอยู่พอสมควร โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาพฤติกรรมทางการผลิตของชาวนาผู้ผลิตเพื่อยังชีพ (subsistent farmers) ทั่ว ๆ ไป จะเห็นว่าแตกต่างจากชาวนาผู้ผลิตเพื่อการค้าหรือเพื่อตลาด (commercial farmers) และกลุ่มเศรษฐกิจอื่น ๆ

เพื่อความเหมาะสมในที่นี้ จะจำกัดการเสนอบทความให้แคบลง โดยเฉพาะจะพิจารณาเฉพาะพฤติกรรมทางการผลิตที่สะท้อนให้เห็นถึงข้อเท็จจริงประการหนึ่ง คือข้อที่ว่าเศรษฐกิจชาวนาเป็นเศรษฐกิจที่ตอบสนองไวต่อความเสี่ยง และความไม่แน่นอน (sensitive to risks and uncertainties) เพราะคุณสมบัติข้อนี้ชาวนาผู้ผลิตเพื่อยังชีพส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยยอมรับวิธีปฏิบัติ และเทคโนโลยีใหม่ๆ ง่าย ๆ โดยเฉพาะในกรณี "สิ่งใหม่ๆ" เหล่านั้นยังมีความเสี่ยง ความไม่แน่นอนสูง ข้อสรุปที่จะได้จากข้อเท็จจริงนี้ก็คือ พฤติกรรมทางการผลิตที่ดู "ล้าหลัง" ในสายตาของนักพัฒนาบางคนก็ดี ความ "ขี้คน" ไม่ร่วมมือในโครงการพัฒนาทางการเกษตร ตลอดจนการไม่ค่อยยอมรับเอานวัตกรรม (innovations คือวิธีปฏิบัติ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ) ที่ถูกแนะนำเข้าไปให้ก็ดี ถ้ามองจากทัศนะของชาวนา

เอง อาจเป็นเพียงความพยายามที่จะเลี่ยงความเสี่ยง (risk averting behavior) เพื่อประคับประคองเศรษฐกิจของครัวเรือนให้มีความ "มั่นคง" ไม่เหลี่ยงหล้าลงไปยังง่าย ๆ เท่านั้น

ผู้เขียนเห็นว่า การพิจารณาปัญหาความเสี่ยงและความไม่แน่นอนในฐานะเป็น ตัวกำหนดพฤติกรรมทางการเกษตรประการหนึ่งดังจะกล่าวต่อไปในบทความนี้ จะมีความหมายโดยตรงต่อโครงการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะโครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน (CBIRD) ซึ่งสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA) กำลังดำเนินการอยู่ที่อำเภอนางรอง ในขณะนี้ ในทางปฏิบัติสิ่งที่โครงการ CBIRD ทำ คือการนำเอานวัตกรรมเข้าไปสู่ชนบท ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นนวัตกรรมเกี่ยวกับการผลิต การตลาด สุขภาพอนามัยหรือด้านอื่น ๆ ก็ตาม จากการติดตามการปฏิบัติที่ที่แล้ว ๆ มาปรากฏว่านวัตกรรมบางอย่างที่นำเข้าไป ได้รับการยอมรับพอสมควร ขณะที่บางอย่างต้องอาศัยเวลา และการปรับปรุงมากกว่านี้ ความสำเร็จหรือไม่สำเร็จของกิจการบางอย่างของ CBIRD ที่อำเภอนางรองน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเสี่ยง และความไม่แน่นอนอยู่บ้างไม่มากก็น้อย ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่าการดำเนินงานต่อไป เจ้าหน้าที่ของ CBIRD ควรคำนึงถึงปัญหาความเสี่ยงและความไม่แน่นอนไว้พอสมควร

บทความนี้ เริ่มด้วยการกำหนดนิยาม เพื่อทำความเข้าใจว่าที่เรียกว่าความเสี่ยง และความไม่แน่นอนนั้น คืออย่างไร มีปัจจัยระดับท้องถิ่นและภายนอกท้องถิ่นอะไรบ้างที่นำไปสู่ความเสี่ยงและความไม่แน่นอนในระบบการผลิตของชาวนา ถัดจากนั้นจะพิจารณาว่าในพฤติกรรมการผลิตของชาวนานั้น มีลักษณะการหลีกเลี่ยงความเสี่ยงอยู่ในตัวอย่างใดบ้าง ในส่วนสุดท้ายจะพิจารณาถึงผลที่ความเสี่ยง และความไม่แน่นอนมีต่อพฤติกรรมการผลิต (ซึ่งในที่นี้คือพฤติกรรมทางการเกษตร) ของชาวนา เฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการรับ นวัตกรรมทางการเกษตร (agricultural innovation) ในตอนสรุป ได้ให้ข้อพิจารณาบางประการที่อาจนำไปปรับใช้ได้กับโครงการพัฒนาที่กำลังดำเนินไปอยู่ในปัจจุบัน หรือที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

อย่างไรเรียกว่าเสี่ยง และอย่างไรเรียกว่าไม่แน่นอน

ถ้าถามว่า ที่ว่าเสี่ยงและไม่แน่นอนนั้นคืออะไร ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปก็คงพอเข้าใจ แต่การที่จะสามารถนิยามความหมายได้หรือไม่เป็นอีกเรื่องหนึ่ง สำหรับผู้สนใจทางวิชาการส่วนมาก ความเสี่ยงและความไม่แน่นอนไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แม้ว่าทั้งสองนี้อาจเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกันได้ก็ตาม นักเศรษฐศาสตร์ James Roumasset (1979) กล่าวถึงความไม่แน่นอน (uncertainty) ว่าเป็นสภาพที่เราหยั่งรู้ไม่ได้ว่าผลของการกระทำ (ที่เราจะทดลองไปนั้น) จะเป็นอย่างไร ส่วนความเสี่ยงนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระดับ (degree) ของความไม่แน่นอนในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง

นักมานุษยเศรษฐศาสตร์ (economic anthropologist) เห็นว่าความเสี่ยงเป็นเรื่องของความรู้ไม่จริง และความไม่แน่นอนเป็นเรื่องของความไม่รู้ เช่น แฟรงค์ แคนเคียน (Cancian 1980) ถือว่าในสถานการณ์ใดก็ตามถ้าผู้กระทำการรู้แต่เพียงว่าการกระทำที่เขาจะทดลองไปนั้น อาจจะมีผลตามมาได้หลายอย่าง แต่เขาไม่สามารถจะบอกได้ว่าโอกาสที่ผลแต่ละอย่างจะเกิดขึ้นมีเท่าใด (คือ รู้ไม่จริง) ถ้ากระทำการลงไปในสถานการณ์เช่นนั้น ถือว่าเป็นการเสี่ยง แต่ในสถานการณ์ที่ผู้กระทำไม่รู้เลยว่าจะมีผลอะไรบ้างตามมาจากการกระทำนั้น ประสบการณ์ในอดีตก็ไม่มี หรือมีไม่พอที่จะช่วยให้คาดได้ว่า ผลของการกระทำนั้นจะเป็นอย่างไร เช่นนี้ถือว่าเป็นความไม่แน่นอน

การนำเอานวัตกรรมใหม่ ๆ เข้าไปสู่ชนบท มักจะทำให้เกษตรกรต้องประสบกับภาวะความเสี่ยง หรือความไม่แน่นอนเสมอ ความเสี่ยงอาจเกิดขึ้นเพราะปัจจัยภายนอกที่ควบคุมไม่ได้ เช่น ดินฟ้าอากาศ หรือเกิดจากการที่ชาวนาขาดความรู้และประสบการณ์ในการใช้นวัตกรรมใหม่ ๆ และในการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ก็ได้ ในบางกรณีชาวนาอาจ

รู้แต่เพียงว่าผลที่จะตามมาจากการรับนวัตกรรมใหม่ ๆ นั้น มีหลายแบบ (เช่น อาจได้ผลผลิตเต็มที่ ได้นิดหน่อย หรือไม่ได้เลย) แต่ไม่สามารถจะบอกได้แน่ชัดลงไปว่า ผลแต่ละอย่างมีโอกาสจะเกิดขึ้นได้จริง ๆ มากน้อยเพียงใด ถ้ากระทำการลงไปในภาวะเช่นนั้น ก็จัดว่าทำการด้วยความเสี่ยง เปรียบเสมือนนักเล่นการพนันเสี่ยงแทงไฮโล แต่ในบางกรณี การนำเอานวัตกรรมเข้าไปสู่ชนบท ผู้เกี่ยวข้องไม่ได้ให้ข่าวสาร ข้อมูล และความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ อย่างพอเพียง ทำให้ชาวนาไม่รู้เลยว่า นวัตกรรม (เช่นพืชพันธุ์ใหม่ ๆ) ที่รับเอามานั้น จะต้องได้รับการปฏิบัติที่ถูกค้องอย่างไร และจะให้ผลเป็นอย่างไร สถานการณ์แห่งความไม่รู้เช่นนี้ จัดเป็นความไม่แน่นอน

ตามปกติถ้าอยู่ในสถานการณ์แห่งความไม่แน่นอน (คือยังรู้ผลล่วงหน้าไม่ได้) จริง ๆ ผู้กระทำการก็มักจะไม่ได้ตัดสินใจทำลงไป เช่น ถ้าไม่รู้เลยว่าพืชชนิดใหม่ที่เจ้าหน้าที่เกษตรแนะนำให้ปลูกจะให้ผลอย่างไร ชาวนาก็คงไม่รับเอามาปลูก ถึงรับก็คงจะมีน้อย² ในเรื่องนี้ นักวิชาการผู้หนึ่งมีความเห็นว่า ถ้าตกอยู่ในสถานการณ์แห่งความไม่แน่นอน (คือไม่รู้จริง ๆ) ชาวนา (ผู้ตัดสินใจ) มักจะหาทางเปลี่ยนสถานการณ์แห่งความไม่แน่นอนนั้นให้เป็นสถานการณ์แห่งความเสี่ยงเสีย (คือให้พอรู้อะไรขึ้นมาบ้าง) ก่อนที่จะตัดสินใจรับเอานวัตกรรมที่แนะนำเข้ามา (Savage 1954 อ้างใน Cancian 1980) เช่น ถ้าเจ้าหน้าที่ไม่บอกรายละเอียดเลยว่า พืชเศรษฐกิจอย่างใหม่จะให้ผลอย่างไรบ้าง ชาวนาอาจเอาประสบการณ์ที่ตนเคยมีในการปลูกพืชอื่น ๆ มาเป็นสิ่งที่เทียบเคียงแล้วสรุปเอาว่าถ้าปลูกพืชอย่างใหม่ในทำนองเดียวกัน จะให้ผลในลักษณะคล้ายคลึงกัน ถ้าชาวนาพอใจ หรืออยากทดลองในพืชพันธุ์ใหม่ว่าจะเป็นเช่นที่ตนเคยมีประสบการณ์หรือไม่ การตัดสินใจรับเอาพืชพันธุ์ใหม่ก็อาจเกิดขึ้นได้

นักเศรษฐศาสตร์หลายท่านที่สนใจศึกษาปัญหาความเสี่ยงและความไม่แน่นอนในกระบวนการผลิตของชาวนา ได้ใช้วิธีการทางคณิตศาสตร์ช่วยในการวิเคราะห์ ภายใต

เงื่อนไขและข้อสรุป (assumptions) ต่าง ๆ นักเศรษฐศาสตร์สามารถบอกได้ว่าปัจจัยด้านความเสี่ยงและความไม่แน่นอนมีผลต่อการผลิต และคือพฤติกรรมในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิตทางการเกษตรอย่างไรบ้าง (ดูตัวอย่างการศึกษาทางเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับความเสี่ยงและความไม่แน่นอนในหนังสือของ Roumasset et al 1979) อย่างไรก็ตามในบทความนี้จะไม่กล่าวถึงแนววิเคราะห์เชิงคณิตศาสตร์ แต่จะมุ่งพรรณนาถึงลักษณะต่าง ๆ ในเศรษฐกิจของชาวนา ที่มีส่วนทำให้การผลิตของชาวนาคอบสนองไวต่อความเสี่ยงและความไม่แน่นอนต่าง ๆ

ความเสี่ยง ความไม่แน่นอนในเศรษฐกิจชาวนา

ถ้าถามว่า ความเสี่ยง ความไม่แน่นอนในเศรษฐกิจชาวนา เกิดจากอะไร คอบได้อย่างกว้าง ๆ ว่า เกิดจากลักษณะการผลิตแบบยังชีพของชาวนาเองส่วนหนึ่ง และเกิดจากสภาพแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยกำหนดวิธีการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตของชาวนาอีกส่วนหนึ่ง

ในประเทศไทยกำลังพัฒนาส่วนมาก เกษตรกรได้แก่ผู้ทำการผลิตขนาดเล็ก ทำการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ในครัวเรือนเป็นสำคัญ ผลผลิตส่วนเกินอาจนำไปขายในตลาดบ้าง แต่การผลิตเพื่อตลาดจริง ๆ มีเป็นส่วนน้อย ความปกติชาวนาขนาดเล็ก จะให้ความสำคัญแก่การผลิตเพื่อกินและใช้สอยในครัวเรือนก่อนอื่น ดังนั้นที่ดินและแรงงานส่วนสำคัญจึงถูกกันไว้สำหรับการผลิตเพื่อบริโภคก่อน ทั้งนี้ก็เพื่อให้แน่ใจและมีหลักประกันว่า ครอบครัวจะมีอาหารกินไม่ขาดแคลน อย่างน้อยก็จนถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวถัดไป มิฉะนั้นก็จะเป็นการ "มั่นคง" ทางเศรษฐกิจในครัวเรือน กล่าวตามสำนวนของชาวนาอีสานของไทยก็ คือ

"มีข้าวอยู่ในยุ้งแล้วสบายใจ" ขื่อนาส่งเกิดก็คือ แม้สภาพเศรษฐกิจไทยจะเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ลักษณะสำคัญของการผลิตแบบยังชีพ (subsistence production) ก็ยังคงอยู่

จำนวนไม่น้อยของชาวนาผู้ผลิตเพื่อยังชีพเหล่านี้ ไม่มีปัจจัยการผลิตของตนเอง หรือมีไม่พอ จึงมีการเช่าที่ดินและเครื่องมือที่ใช้ในการผลิต (เช่น เช่าควายสำหรับไถนา) ส่วนที่มีที่ดินเป็นของตนเอง ก็มักเป็นที่ดินผืนเล็ก เพราะถูกแบ่งเป็นทอด ๆ มาจากบรรพบุรุษ นอกจากนี้ที่ดินก็มักมีคุณภาพต่ำ เพราะขาดการลงทุนในการปรับปรุง จุดอ่อนอย่างสำคัญของการผลิตแบบนี้คือการได้ผลผลิตต่อหน่วยต่ำ ดังนั้นในการเก็บเกี่ยวแต่ละครั้งจึงมีส่วนเกินที่เหลือจากส่วนที่จะใช้บริโภคเพียงเล็กน้อย หรือไม่มีเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำให้เศรษฐกิจครัวเรือนชาวนาขนาดเล็ก อยู่ในวิสัยที่อาจได้รับความกระทบกระเทือนง่ายมาก เช่น ถ้าดินฟ้าอากาศผิดปกติไปจนทำให้ผลผลิตลดลงแม้ไม่มากนัก ก็อาจทำให้เศรษฐกิจของครัวเรือนถูกกระทบกระเทือนได้มาก โดยสรุปก็คือ การผลิตแบบยังชีพของชาวนาเองเป็นการผลิตที่มีความเสี่ยงอยู่ไม่น้อยเพราะความเปราะบาง ซึ่งเป็นคุณสมบัติภายในประการหนึ่งของการผลิตแบบนี้

ความเสี่ยงเพราะสาเหตุทางธรรมชาติเป็นสิ่งที่เราพอจะเห็นได้ชัดอยู่แล้ว สาเหตุตามธรรมชาติเหล่านี้ได้แก่ความไม่แน่นอนของดินฟ้าอากาศ (เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม) แมลงและโรคพืชโรคสัตว์ การขาดระบบควบคุมน้ำและศัตรูพืชที่ดี ในประเทศกำลังพัฒนาส่วนมาก ความไม่แน่นอนอันเกิดจากธรรมชาติ เป็นสาเหตุสำคัญของความเสี่ยงในการผลิตทางการเกษตร

ที่มาของความไม่แน่นอนและความเสี่ยงอีกประการหนึ่ง อยู่นอกเหนือจากลักษณะการผลิต และอิทธิพลของดินฟ้าอากาศ แต่เป็นเรื่องของความสับสนอันเกิดขึ้นโดยผ่านกลไกทางตลาด ในปัจจุบันนี้ ตลาดมีบทบาทมากขึ้นในเศรษฐกิจชาวนา ซึ่งแต่เดิมเป็นเศรษฐกิจที่ไม่ขึ้นอยู่กักระบบตลาดมากนัก ชาวนาในปัจจุบัน นอกจากอาศัยตลาดแบบ

ใหม่เป็นที่ขายผลผลิตส่วนเกินแล้ว ยังพึ่งตลาดเพื่อซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน ด้วย ระดับของการพึ่งตลาดสูงขึ้นตามอัตราการพัฒนาด้านการขนส่งและสื่อสารในชนบท ความเสี่ยงเกิดขึ้นเพราะว่าชาวนาซึ่งเป็นผู้ผลิต ไม่สามารถกำหนดราคามูลผลิตของตนในตลาดได้ การกำหนดราคากลับอยู่ในมือของผู้ซื้อโดยสิ้นเชิง ตรงกันข้ามกับสิ่งอุปโภคบริโภคที่ชาวนาซื้อจากตลาด ซึ่งราคาของสิ่งเหล่านั้นถูกกำหนดโดยผู้ผลิตหรือผู้ขาย ชาวนาจึงอยู่ในภาวะที่หยั่งรู้ล่วงหน้าแทบไม่ได้เลยว่าราคามูลผลิตที่ตนจะขายได้นั้น จะเป็นอย่างไร ดังนั้นไม่ว่าจะผลิตเพื่อยังชีพคือเพื่อกินเพื่อใช้ในครอบครัว หรือมีส่วนเกินที่จะขายได้ในตลาด ชาวนาก็ยังประสบกับความไม่แน่นอนและความเสี่ยงอยู่นั่นเอง

ควรกล่าวในที่นี้ด้วยว่า ลักษณะทางสังคมบางประการของสังคมเกษตรกรรมแบบยังชีพ ก็มีผลเอื้ออำนวยให้ชาวนาได้รับความกระทบกระเทือน และมีการตอบสนองต่อความเสี่ยงและความไม่แน่นอนแตกต่างกัน ลักษณะดังกล่าวนี้ คือความไม่เท่าเทียมกันในการ เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตหรือที่เรารู้จักกันในนามชนชั้น (class difference) เช่นเดียวกับในสังคมอื่น ๆ สังคมเกษตรกรรมก็มีความไม่เท่าเทียมกันของสมาชิก ความแตกต่างกันที่เห็นได้ชัดคือความแตกต่างระหว่างชาวนารวยกับชาวนายากจน (ซึ่งมีอยู่ทุกยุคทุกสมัย) ระหว่างชาวนาทั้งสองกลุ่มนี้ มีความแตกต่างกันมากมายในด้านการแบกรับเอา (absorption) ผลกระทบอันเนื่องมาจากความไม่แน่นอนของดินฟ้าอากาศ หรือจากภาวะการณ์ด้านตลาด กล่าวคือ สำหรับชาวนารวย (ซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตมาก) การประสบความล้มเหลวในการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยว อาจไม่ก่อให้เกิดความกระทบกระเทือนแต่อย่างใด เพราะมีผลผลิตส่วนเกินที่เก็บตุนไว้จากการเก็บเกี่ยวครั้งก่อน ๆ มากพอที่จะบริโภคต่อไปได้จนถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวใหม่ แต่สำหรับชาวนายากจน ความล้มเหลวของพืชผลแม้เพียงครั้งเดียว อาจหมายถึงหนี้สิน การมีกินน้อยลง หรือการสูญเสียปัจจัยการผลิตที่สำคัญได้ ด้วยเหตุดังนี้ จึงเป็นไปได้อย่างมากที่ชาวนารวยกับชาวนายากจนจะมีการตอบสนองต่อความเสี่ยงและความไม่แน่นอนแตกต่างกัน ทั้งนี้ย่อมหมายความว่า ชาวนา

รวยและชวานายากจน น่าจะมีพฤติกรรมในการรับเอานวัตกรรมมาใช้แตกต่างกัน ประเด็นนี้จะได้กล่าวถึงอีกในหัวข้อถัดไป

ที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ในการผลิตของชวานาขนาดเล็กนั้น มีความไม่แน่นอนและความเสี่ยงอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ นักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่าเพราะเหตุที่ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนและความเสี่ยงอยู่ตลอดเวลาเช่นนี้ พฤติกรรมในการผลิตของชวานาจึงสะท้อนให้เห็นลักษณะสำคัญประการหนึ่ง คือการพยายามลดความเสี่ยง (risk aversion) ไว้ก่อน (Guillet 1981) มีพฤติกรรมหลายอย่างที่จะสะท้อนให้เห็นลักษณะสำคัญอันนี้ในระบบการผลิตของชวานาในที่นี้จะชี้ให้เห็นตัวอย่าง 2 ประการ

ประการแรก ชวานาขนาดเล็กผู้ผลิตเพื่อยังชีพ และไม่สามารถจะจัดหาเทคโนโลยีแบบก้าวหน้าได้ มักจะปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดในเวลาเดียวกัน แม้เป็นพืชชนิดเดียวกัน ถ้าเป็นไปได้ก็ยังนิยมเอาหลาย ๆ พันธุ์มาปลูกไปพร้อม ๆ กัน ที่เป็นตัวอย่างได้ดีในเรื่องนี้ก็คือข้าว ในฤดูปลูกข้าวตามปกติ ชวานามักปลูกข้าว 2 หรือ 3 พันธุ์ เช่นพันธุ์ข้าวเบา ข้าวหนักหรือพันธุ์ข้าวชนิดใหม่ที่เรียกชื่อเป็นอย่างอื่น รวมถึงพันธุ์พื้นเมืองด้วย สุดท้ายแล้วใครจะเลือกอย่างไรบ้าง ชวานาส่วนมากสามารถบอกได้ว่าแต่ละพันธุ์ที่ตนเลือกปลูกนั้นมีคุณสมบัติพิเศษอย่างไร เช่น ทนแล้ง ทนน้ำท่วมได้ดี ให้ผลดีในนาชุ่มหรือนาดอนหรือเมล็ดคืนน้ำนักรวงดี เป็นต้น การปลูกพืชหลายชนิดหรือหลาย ๆ พันธุ์รวมกันนั้น มองในแง่หนึ่ง ก็เป็นการรู้จักปลูกพืชตามความเหมาะสมของดินที่มีอยู่ (ซึ่งการกระทำเช่นนี้ก็จัดว่าเป็น "นวัตกรรม" ทางความคิดในรูปแบบหนึ่งได้เหมือนกัน ดู Bee 1974 : 173-182) แต่ผู้ที่ได้ศึกษาในเรื่องนี้หลายท่านเห็นว่า การปฏิบัติเช่นนี้เป็นความพยายามที่จะลดความเสี่ยงอย่างหนึ่ง (Guillet 1979) กล่าวคือ ถ้าพืชชนิดหนึ่งไม่ได้ผล ชนิดอื่น ๆ ที่ปลูกอาจจะให้ผลบ้าง แน่แน่นอน การทำเช่นนี้ย่อมทำให้ผลผลิตที่ได้ต่ำ (low return) แต่ภาวะความเสี่ยงก็ต่ำด้วย (low risk) เพราะการปลูกพืชหลาย ๆ พันธุ์พร้อม ๆ กันนั้น เป็นการ

กระจายความเสี่ยง ซึ่งอาจเกิดจากความไม่แน่นอนทางธรรมชาติ ไปยังพืชหลาย ๆ ชนิด ที่มีความสามารถ "รับความเสี่ยง" ได้แตกต่างกัน วิธีการเช่นนี้ ทำให้ความล้มเหลวที่อาจ จะรุนแรงสำหรับเศรษฐกิจของครัวเรือน กลายเป็นเบาลงได้บ้าง

ประการที่สอง ความพยายามป้องกันความเสี่ยง และความไม่แน่นอนของ ชาวนาอีกประการหนึ่ง จะเห็นได้จากการเก็บทุนผลผลิตส่วนเกิน ถ้าสามารถผลิตส่วนเกิน ได้บ้าง และหากไม่มีภาระหนี้สินผูกพัน ชาวนาทั่ว ๆ ไปพอใจที่จะเก็บทุนส่วนเกินส่วนหนึ่ง ไว้สำรองเพื่อใช้ในยามฉุกเฉิน การเอาผลผลิตส่วนเกินเช่นนั้นไปลงทุนเพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่ม ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เป็นสิ่งที่ชาวนาขนาดเล็กไม่ค่อยปฏิบัติกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าในสถานการณ์ ที่เต็มไปด้วยความเสี่ยง และความไม่แน่นอนดังเช่นที่ชาวนาขนาดเล็กส่วนมากประสบอยู่นั้น การลงทุนเพื่อเพิ่มผลผลิตอาจมีความสำคัญน้อยกว่าการสำรองผลผลิตไว้ในยามฉุกเฉิน เพราะ ในยามฉุกเฉินนั้นหากไม่มีทุนสำรองไว้ สถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน อาจได้รับความ กระแทกกระเทือนมาก หนี้สินอาจเกิดขึ้น หรือปัจจัยการผลิต (เช่นที่ดิน) ที่มีอยู่ อาจถูกขาย ไป เพื่อสนองตอบต่อความจำเป็นด้านการบริโภคในครัวเรือน³

การสำรองผลผลิตส่วนเกินไว้เพื่อป้องกันความเสี่ยงนั้น พบได้ทั่วไปในชาวนา อีสานของไทย เนื่องจากชาวนาในภาคนี้ตระหนักดีว่า สภาพธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการ ผลิตของเขาเต็มไปด้วยความเสี่ยง ในบางท้องถิ่น โดยเฉพาะ การทำนา 3 ปีจะมีโอกาส ได้ผลพอสมควรเพียง 1 ปี เท่านั้น นั่นคือโอกาสที่จะประสบความสำเร็จมีเพียง 1 ใน 3 เท่านั้น ในสภาพเช่นนี้ ชาวนาให้ความสนใจแก่ "ข้าวสำรอง" มาก ในบางครัวเรือน ชาวนาเห็นว่า "ข้าวสำรอง" นี้ ควรมีเท่ากับหรืออย่างน้อยก็ครึ่งหนึ่งของปริมาณข้าวที่ต้อง ใช้เพื่อการบริโภคในครัวเรือนในเวลา 1 ปี (Podhisita 1985)

โดยสรุป ชาวนาขนาดเล็ก ผู้ทำการผลิตเพื่อยังชีพ ส่วนใหญ่ตระหนักใน "ความมั่นคง" ของเศรษฐกิจในครัวเรือนเป็นอย่างมาก ดังนั้น ยุทธวิธีการผลิตแบบให้มีอัตราเสี่ยงต่ำไว้ก่อน ถึงแม้ผลผลิตหรือผลตอบแทนจะต่ำบ้าง ก็เป็นสิ่งที่ยอมรับได้ง่ายกว่า ยุทธวิธีการผลิตแบบให้ผลตอบแทนสูงแต่เสี่ยงมาก ข้อนี้อาจเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมการผลิตของชาวนาขนาดเล็กในอันที่จะเบี่ยงเบนความเสี่ยง (riskaversion behavior) ได้เป็นอย่างดี พฤติกรรมเพื่อหลีกเลี่ยงความเสี่ยงนั้น น่าจะถือได้ว่าเป็นกลไกการปรับตัว (adaptive mechanism) อย่างหนึ่งของชาวนาภายใต้สภาพการผลิตที่เต็มไปด้วยความเสี่ยงและความไม่แน่นอน

ความเสี่ยง ความไม่แน่นอน กับการรับนวัตกรรม

ที่กล่าวมาทั้งหมดตั้งแต่ต้น มีประเด็นสำคัญอยู่ 2 ข้อ คือ 1. สภาพแวดล้อมในการผลิตของชาวนาทั่ว ๆ ไป มีความเสี่ยงและความไม่แน่นอนอยู่เสมอ ระดับความรุนแรงแห่งความเสี่ยงความไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับสภาพทางธรรมชาติและกลไกทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต 2. เศรษฐกิจชาวนา (peasant economy) เป็นเศรษฐกิจที่ด้อยสนองไว (sensitive) ต่อความเสี่ยงและความไม่แน่นอนมาก ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมในการผลิตของชาวนาเอง สิ่งที่ควรอภิปรายในลำดับต่อไปนี้ คือ ประเด็นที่ว่า บนพื้นฐานของความรู้ในสองข้อข้างต้น เราจะบอกอะไรได้บ้างเกี่ยวกับการรับนวัตกรรมทางการเกษตรของชาวนา

ก่อนพิจารณาประเด็นคำถามข้างต้น ควรเข้าใจความหมายและลักษณะของนวัตกรรมให้ดีกว่า ในความหมายที่เข้าใจง่ายที่สุด นวัตกรรม (innovation) หมายถึง ความคิด วิธีการปฏิบัติ หรือเครื่องมือใหม่ ๆ ที่จะช่วยให้การทำงานได้ผลดี รวดเร็ว และสะดวกสบายขึ้น ความหมายนี้ นวัตกรรมย่อมรวมถึงประยุกต์วิทยา (Technology)

สมัยใหม่ด้วย นอกจากนี้ยังรวมถึงสิ่งใหม่ ๆ ที่คนเราประดิษฐ์ขึ้น หรือนำเข้ามาใช้เพื่อ
ให้การทำงานหรือความเป็นอยู่ดีขึ้น โดยนัยนี้ พืชเศรษฐกิจอย่างใหม่ก็ดี สัตว์เลี้ยงชนิดใหม่
ก็ดี รวมตลอดถึงวิธีการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ หรือการรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่าง
ชาวบ้าน ย่อมจัดว่าเป็นนวัตกรรมทางการเกษตรได้ทั้งสิ้น

โดยที่เป็น "ของใหม่" นวัตกรรมแทบทุกอย่างมักจะไม่แน่นอน และ
ความเสี่ยงอยู่ในตัวด้วยเสมอ โดยเฉพาะในตอนแรก ๆ ที่มีการแนะนำเข้าไปสู่ชุมชน ความ
ไม่แน่นอนและความเสี่ยง เกิดจากการที่ผู้รับนวัตกรรม ไม่มีความรู้ในสิ่งที่ตนรับเลย หรือ
มีไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถดำเนินการให้ได้ผลตามที่ต้องการ เช่น ไม่ทราบว่าจะเลี้ยง
ลูกไก่พันธุ์ใหม่ที่ได้รับมาอย่างไรจึงจะได้ผลดี ถ้าเลี้ยงตามยถากรรมดังเช่นที่เคยเลี้ยงไก่
พันธุ์พื้นบ้าน ผลจะเป็นอย่างไร พืชเศรษฐกิจพันธุ์ใหม่ ซึ่งทางการแนะนำเข้ามา ถ้าปลูก
ในที่ดินที่ไม่ได้มีการพัฒนาคุณภาพในท้องถิ่นจะได้ผลเป็นอย่างไร เก็บเกี่ยวแล้วจะขายได้ที่
ไหน ราคาจะเป็นอย่างไร ฯลฯ เหล่านี้คือความเสี่ยงและความไม่แน่นอนที่ "ติดมา" กับ
นวัตกรรม

กลับไปยังคำถามที่ตั้งไว้ข้างต้น ในเมื่อข้อเท็จจริงปรากฏว่า สภาพการผลิต
ของชาวนาโดยทั่วไป มีความไม่แน่นอนและความเสี่ยงอยู่มาก และระบบเศรษฐกิจชาวนา
เองก็ตอบสนองไวต่อความเสี่ยงและความไม่แน่นอนอยู่แล้ว การรับนวัตกรรมทางการเกษตร
ซึ่งก็มีความเสี่ยงและความไม่แน่นอนอยู่ในตัวของมันเช่นเดียวกัน จะเกิดขึ้นได้อย่างไร

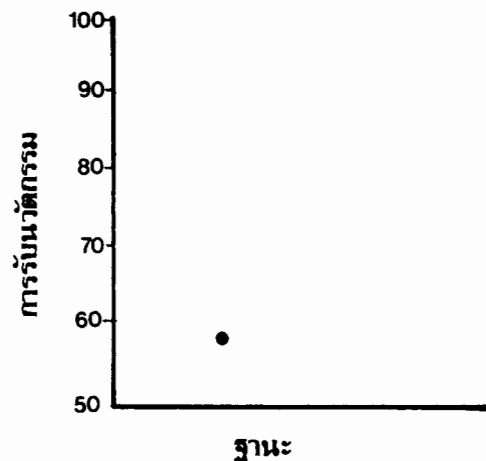
คำถามข้างต้นไม่สามารถจะตอบได้ง่าย ๆ เพียงว่า เมื่อรู้ว่ามีความเสี่ยง
และความไม่แน่นอนชาวนาก็คงไม่รับเอานวัตกรรมนั้น ๆ จริงอยู่ ชาวนาผู้ผลิตเพื่อยังชีพทั่ว ๆ
ไป มีแนวโน้มที่จะหลีกเลี่ยงความเสี่ยง แต่นั่นก็มีได้หมายความว่าภายใต้สถานการณ์ที่เสี่ยง
ชาวนาจะไม่ยอมทำอะไรเลย ในข้อนี้ ชาวนาก็เช่นเดียวกับนักธุรกิจและนักลงทุนอุตสาหกรรม
ทั้งหลาย ที่มุ่งจะให้ได้รับประโยชน์ที่ดีที่สุด และให้เบ็ดที่พอใจที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ จากสิ่ง

ที่คนกระทำลงไป (maximizing utility and satisfaction) ข้อแตกต่างสำคัญอยู่ที่ ทางเลือกเพื่อหลีกเลี่ยงความเสี่ยง ในหลายกรณีครอบครัวชาวนาไม่มีทางเลือกที่จะไม่ทำ การเกษตรต่อไป แม้ว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่แน่นอนของดินฟ้าอากาศและตลาดพืชผลเพียงใดก็ตาม (ถ้าไม่ทำ ก็ไม่ทราบจะเอาอะไรเลี้ยงครอบครัว) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ชาวนาดกอยู่ในภาวะจำยอมมากกว่าผู้ผลิตคนอื่น ๆ ภายใต้ภาวะจำยอมทางการผลิตเหล่านี้เอง ทำให้ชาวนาขนาดเล็กทั่ว ๆ ไปพัฒนายุทธวิธีการผลิตโดยขอไห้ปลอดภัยไว้ก่อน (safety - first strategy) ขึ้นมา แม้ว่าโดยวิธีการเช่นนั้นจะทำให้ได้ผลตอบแทนค่าก็ตาม

ในเรื่องการรับนวัตกรรมเพื่อการผลิตของชาวนานั้น ตัวแปรที่มีก่นำมาประกอบการพิจารณากันส่วนมากคือระดับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนาเอง มีแนวการวิเคราะห์ (model) ความสัมพันธ์ระหว่างการยอมรับนวัตกรรมกับระดับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนา ที่ควรนำมากล่าวในที่นี้ 4 ประการ ผู้เขียนเห็นว่า แนววิเคราะห์ทั้ง 4 ประการนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นความพยายามที่จะอธิบายพฤติกรรมในการผลิตของชาวนาแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจที่นักวิชาการมีต่อชาวนาด้วย

แนววิเคราะห์ที่หนึ่ง ถือว่าไม่มีความแตกต่างที่ชัดเจนในฐานะเศรษฐกิจของชาวนา ดังนั้นจึงไม่มีความแตกต่างกันในการรับเทคโนโลยีเพื่อการผลิตใหม่ ๆ (Homogeneity model) แนววิเคราะห์นี้สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจที่ไม่ตรงตามความเป็นจริงว่า ชาวนาทั้งหลายนั้น ก็ "เหมือน ๆ กัน" คือเป็นมวลชนที่ไม่มีการแบ่งชนชั้นลำหลัง ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง และอนุรักษ์นิยม ผู้ที่มีความเข้าใจเช่นนี้มักเห็นว่า ชาวนาส่วนมากไม่ค่อยยอมรับ และบางทีก็ต่อต้านสิ่งใหม่ ๆ ที่นำเข้าไปให้โดยโครงการพัฒนาต่าง ๆ เราอาจแสดงการยอมรับนวัตกรรมของชาวนา ตามแนววิเคราะห์นี้ ดังกราฟในรูปที่ 1 จุด ๆ เดียวในกราฟนี้แสดงว่าไม่มีความแตกต่างกันในด้านฐานะทางเศรษฐกิจ และในการรับนวัตกรรมของชาวนา

ข้อเสนอแนะที่มักพบเสมอจากแนววิเคราะห์ก็คือ ในการพัฒนาชนบท ถ้าจะให้โครงการที่แนะนำเข้าไปประสบความสำเร็จ จะต้องมีการให้การศึกษาเบื้องต้นเพื่อเปลี่ยนความคิดของชาวนาให้เป็นคน "ทันสมัย" ขึ้น และมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งใหม่ ๆ กับเพื่อให้ความรู้ในการใช้สิ่งใหม่ ๆ ที่แนะนำเข้าไปเสียก่อน อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจที่ว่าชาวนาไม่มีชนชั้นและต่อต้านการเปลี่ยนแปลงนั้น ยังไม่ได้รับการยืนยันอย่างเป็นรูปธรรมจากหลักฐานจริง ๆ ข้อเท็จจริงที่ปรากฏมักจะตรงกันข้าม กล่าวคือ ชาวนานั้นแม้จะเป็นกลุ่มอาชีพเดียว แต่ก็มีความแตกต่างกันในฐานะเศรษฐกิจเป็นอันมาก ความแตกต่างเช่นนี้ เห็นได้ทั้งในภายในชุมชนเดียวกันและระหว่างชุมชน

รูปที่ 1 แสดงการยอมรับนวัตกรรมตามแนววิเคราะห์ที่หนึ่ง - ชาวนา

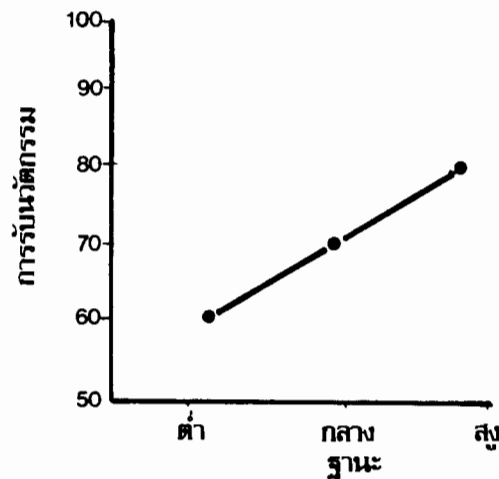
ไม่แตกต่างกันทั้งในทางเศรษฐกิจและการรับนวัตกรรม

แนววิเคราะห์ที่สอง การยอมรับแนวความคิดและเทคนิคในการผลิตใหม่ ๆ

ของชาวนา มีลักษณะสอดคล้องกับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนาเอง (Linear model) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อัตราการรับนวัตกรรมผันแปรตรงกับฐานะทางเศรษฐกิจ ชาวนาจนรับน้อยและช้ากว่าชาวนารวย (ดังแสดงใน รูปที่ 2) แนวการวิเคราะห์เช่นนี้เป็นที่ยอมรับค่อนข้างจะแพร่หลาย ทั้งในอดีตและปัจจุบัน นักมานุษยวิทยาอย่างเช่น Everett Roger (1971) ผู้สนใจในเรื่องนวัตกรรม ก็มีความเห็นที่สนับสนุนแนววิเคราะห์นี้ ประเด็น

สำคัญของแนววิเคราะห์นี้ อยู่ที่ว่าฐานะทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในการยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ของชาวนา ถ้าแปลความหมายแนววิเคราะห์นี้ในแง่เศรษฐศาสตร์การเมือง ก็คงจะกล่าวได้ว่า ผู้ที่ได้เปรียบมากกว่าจากโครงการพัฒนาทางการเกษตรนั้น คือชาวนาที่ฐานะดีอยู่แล้ว ข้อสังเกตที่ตามมาก็คือการนำเทคโนโลยีทางการเกษตรใหม่ ๆ เข้าไปสู่ชนบทนั้น ในแง่หนึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวนาที่รวยอยู่แล้วรวยยิ่งขึ้น และชาวนาที่จนอยู่แล้วยิ่งจนลง⁴

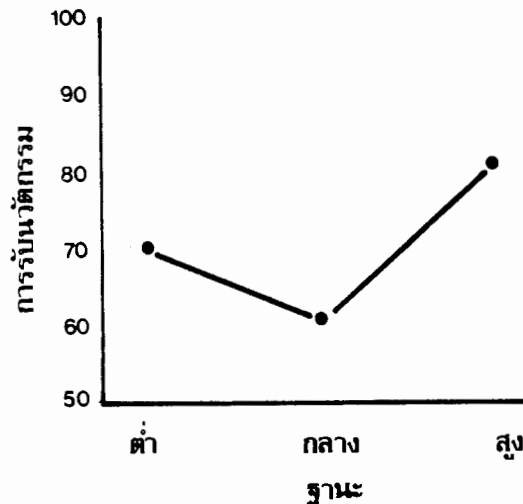
ความจริงแนววิเคราะห์นี้ก็มีเหตุผลน่ารับฟัง โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาข้อที่ว่าเครื่องมือและวิธีการผลิตใหม่ ๆ ส่วนมากมีราคาแพง ชาวนารายได้น้อยไปไม่สามารถจะซื้อหามาได้ โดยมากจึงมักเสี่ยงต้นทุนที่สูงไว้ก่อน พฤติกรรมเช่นนี้ก็ยังมีเหตุผล เพราะสำหรับเศรษฐกิจของครอบครัวชาวนาที่รายได้น้อย ถ้าเกิดความผิดพลาดในการผลิตแม้เพียงเล็กน้อยก็อาจถูกกระทบกระเทือนได้มาก อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปที่ว่าชาวนารายได้น้อยจะรับนวัตกรรมน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ นั้น ยังต้องการการทดสอบด้วยหลักฐานที่รอบคอบ (Roumas-set 1979) การมีหรือไม่มีองค์การด้านเครดิตการเกษตรในท้องถิ่น อาจเป็นตัวแปรที่ทำให้เกิดความแตกต่างได้มาก อนึ่งการไม่รับหรือความลังเลที่จะรับนวัตกรรมของชาวนาที่ทำการผลิตแบบจารีตประเพณีนั้น ไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลทางเศรษฐกิจเสมอไป ดังเช่นกรณีของชาวนาที่จังหวัดเชียงราย ซึ่ง Michael Moerman ศึกษา Moerman (1968) ได้ชี้ให้เห็นว่าสาเหตุสำคัญที่ชาวนาในชุมชนที่เขาศึกษา (ในขณะนั้น) ไม่ค่อยสนใจใช้บริการรถแทรกเตอร์และรถไถนาที่มีให้เช่า เป็นเรื่องทางสังคมมากกว่าทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพราะการเช่ารถไถนา หรือแทรกเตอร์นั้น ทำให้ชาวนาต้องไปมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนจากภายนอกชุมชน (คือพ่อค้าในเมือง) ในความสัมพันธ์เช่นนั้น ชาวนามองตัวเองว่าอยู่ในฐานะเสียเปรียบ จึงไม่นิยมใช้รถไถนาเช่า แต่พอใจที่จะดำเนินการผลิตตามวิธีแบบดั้งเดิมของตนมากกว่า

รูปที่ 2 แสดงการรับนวัตกรรมซึ่งผันแปรตรงกับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวนา

แนววิเคราะห์ที่สาม มีพื้นฐานมาจากข้อสรุปทางสังคมจิตวิทยาของ George Homan (1961) ซึ่งถือว่าคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจระหว่างกลาง ๆ เป็นพวกที่มีแนวโน้มที่มีพฤติกรรมแบบอนุรักษนิยมมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ (Middle-class conservatism model) การทดลองทางสังคมจิตวิทยา ทำให้ Homan สรุปว่า กลุ่มคนที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำสุด และสูงสุด มักเป็นกลุ่มที่รับหรือพร้อมจะยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ได้เร็วกว่ากลุ่มที่มีสถานภาพกลาง ๆ (ดูรูปที่ 3) คำอธิบายในเรื่องนี้มีอยู่ว่า ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำมักจะกลัวได้กลัวเสียมาก เพราะถึงเขาพลาดพลั้งในการทำสิ่งใหม่ ๆ เขาก็ไม่มีอะไรจะสูญเสียมากนัก (ไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือชื่อเสียง) อนึ่ง การรับเอาเทคนิคการผลิตใหม่ ๆ มาใช้นั้น ในแง่หนึ่งก็เป็นการค้นหาทางยกระดับของตนให้ดีขึ้นด้วย ส่วนผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงอยู่แล้ว ก็จะเป็นผู้พร้อมจะรับสิ่งใหม่ ๆ ได้มากกว่าเช่นกัน ทั้งนี้เพราะเขามีทรัพยากรเพียงพอ ความพลาดพลั้ง ถ้าไม่รุนแรงจริง ๆ ก็จะไม่ทำให้เขาได้รับความกระทบกระเทือน แต่สำหรับผู้ที่มีฐานะเศรษฐกิจและสังคมกลาง ๆ นั้น มักจะเป็นผู้ที่ระมัดระวังเป็นพิเศษ เพราะสถานภาพของเขาอาจได้รับความกระทบกระเทือนในทางลบมากกว่า

เมื่อนำมาประยุกต์ในการวิเคราะห์พฤติกรรมทางการเมือง ข้อสรุปของ Homan ข้างต้นมีหลักฐานสนับสนุนที่น่ารับฟัง ดังเช่นการศึกษาของ Dewalt and Dewalt (1980) ซึ่งศึกษาการยอมรับและใช้ปุ๋ยเคมีของชาวนา เม็กซิกันในชุมชนแห่งหนึ่ง Dewalt and Dewalt พบว่าชาวนากลุ่มฐานะปานกลางมีสัดส่วนยอมรับและใช้ปุ๋ยเคมีน้อยกว่ากลุ่มฐานะต่ำ และกลุ่มฐานะสูง

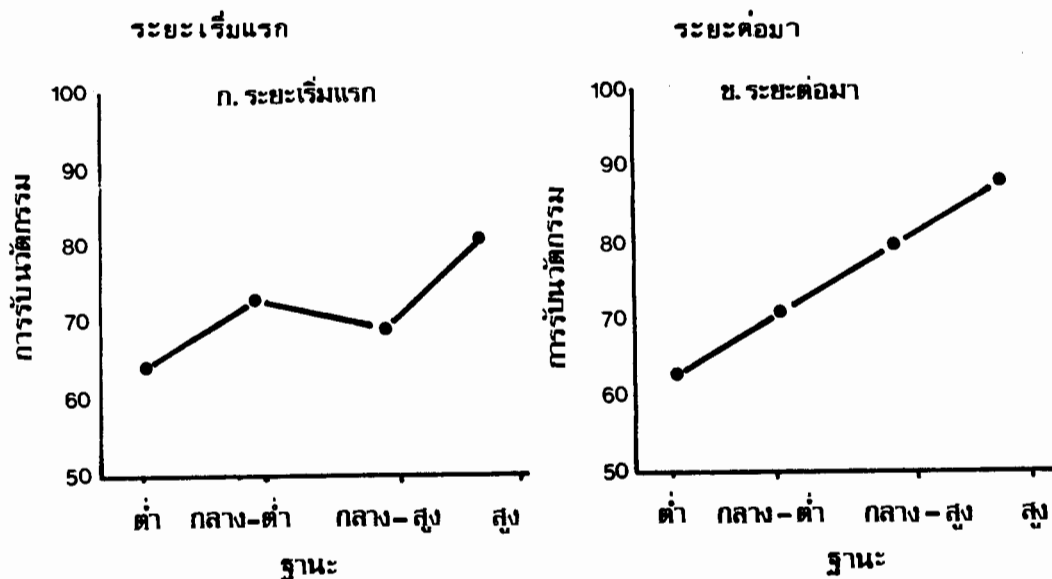

รูปที่ 3 แสดงพฤติกรรมการรับนวัตกรรม ซึ่งกลุ่มฐานะปานกลางมีลักษณะอนุรักษนิยมที่สุด

แนววิเคราะห์ที่สี่ ดัดแปลงมาจากแนววิเคราะห์ที่ 3 ที่กล่าวข้างต้น (Modified middle-class conservatism model) กล่าวคือ ชาวนายากจนรับน้อยและช้ากว่า ชาวนารวยรับมาก และเร็วกว่า แต่ชาวนาฐานะปานกลางแยกพิจารณาเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มกลาง-ต่ำ และกลาง-สูง และระหว่าง 2 กลุ่มกลางนี้ กลุ่มกลาง-สูง มีลักษณะอนุรักษนิยมมากกว่ากลุ่มกลาง-ต่ำ (ดังในรูปที่ 4 ก.) การศึกษาของนักมานุษยเศรษฐศาสตร์ Frank Cancian (1980) มีข้อค้นพบที่สนับสนุนแนววิเคราะห์นี้ อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่ว่าชาวนากลุ่มกลาง-สูง มีลักษณะอนุรักษนิยมมากที่สุดในการรับนวัตกรรมนั้น พบว่ามีอยู่เฉพาะในตอนแรก ๆ หลังจากแนะนำนวัตกรรมเข้าไปในชุมชนใหม่ ๆ เท่านั้น แต่เมื่อเวลาผ่านไปพอสมควร ชาวนากลุ่มฐานะปานกลางกลับมีความเป็นอนุรักษนิยมน้อยลง และรับนวัตกรรมมากขึ้น จนในที่สุดทำให้ภาพรวมของการยอมรับนวัตกรรมของชาวนาทุกกลุ่ม

ฐานจะมีลักษณะเป็นเส้นตรงดังปรากฏใน แนววิเคราะห์ที่ 2 ข้างต้น (รูปที่ 4 ข.)

Cancian อธิบายปรากฏการณ์ที่เขาพบว่า เป็นเพราะความเสี่ยงและความไม่แน่นอนเป็นปัจจัยสำคัญ กล่าวคือ ตามปกติเทคโนโลยีและวิธีการผลิตที่แนะนำเข้ามาใหม่ ๆ มักมีความเสี่ยงและความไม่แน่นอนไม่มากนักน้อย ทั้งนี้เพราะชาวนายังไม่คุ้นเคยหรือขาดความรู้และประสบการณ์ในการใช้สิ่งใหม่ ๆ เหล่านั้น อนึ่ง สิ่งที่แนะนำเข้ามาใหม่บางอย่าง เช่น พืชเศรษฐกิจพันธุ์ใหม่ หรือสัตว์เลี้ยงชนิดใหม่ ก็มักจะมีความเสี่ยงอยู่ในตัวของมันเอง เพราะยังไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นได้ดี ผู้ที่รับเอาสิ่งเหล่านี้จึงมีความเสี่ยงต่อความล้มเหลวอยู่พอสมควร ดังนั้นจึงไม่แปลกแต่อย่างใดที่ชาวนา โดยเฉพาะกลุ่มฐานะปานกลาง มักจะลังเล รือรอ และไม่รีบรับเอาเทคโนโลยีและวิธีการผลิตใหม่ ๆ โดยทันที เพราะกลุ่มฐานะปานกลางนั้นมีแนวโน้มที่จะเป็นกลุ่มอนุรักษ์นิยมมากอยู่แล้ว แต่เมื่อเวลาผ่านไปพอสมควร ความเสี่ยงและความไม่แน่นอนจะค่อย ๆ ลดลง เพราะความรู้และประสบการณ์ของชาวนาสะสมมากขึ้น ในขั้นนี้ชาวนาในกลุ่มฐานะปานกลาง ซึ่งเป็นกลุ่มที่อนุรักษ์นิยมมากจะรับนวัตกรรมมากขึ้นและเร็วขึ้น

รูปที่ 4 แสดงการรับนวัตกรรมที่กลุ่มฐานะค่อนข้างดี (กลาง-สูง) มีความเป็นอนุรักษ์นิยมมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ ในระยะเริ่มแรกที่มี การนำนวัตกรรมเข้าไป แต่เมื่อเวลาผ่านไปความเสี่ยงมีน้อยลงกลุ่มนี้จึงรับมากขึ้น

คำอธิบายของ Cancian ตามแนววิเคราะห์ที่ 4 นี้ นับว่าน่าสนใจมากเพราะได้นำเอาปัจจัยด้านความเสี่ยงและความไม่แน่นอนเข้ามาร่วมพิจารณา ถ้าแนววิเคราะห์นี้ถูกต้องและใช้ได้กับชาวนาทั่วไป เราก็คงจะกล่าวได้ว่าเคล็ดลับสำคัญประการหนึ่งของการแนะนำเทคโนโลยีและวิธีการผลิตใหม่ ๆ เข้าไปให้ชาวนานั้น อยู่ที่การลดระดับความไม่แน่นอนและความเสี่ยง อันอาจจะตามมาจากการรับเอานวัตกรรมใหม่มาที่สุดเท่าที่จะทำได้เกี่ยวกับเรื่องนี้ นักวิชาการเกษตรคนหนึ่งกล่าวไว้อย่างน่ารับฟังว่า ในการแนะนำวิถีปฏิบัติและเทคโนโลยีในการผลิตเข้าไปให้ชาวนารายได้ค่าผู้ทำการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลักนั้น การให้หลักประกันว่าสิ่งที่แนะนำเข้าไปนั้นจะมีความมั่นคงไว้ใจได้ (คือไม่ทำให้เสี่ยง) มีความสำคัญสำหรับชาวนายิ่งกว่าการโฆษณาความวิเศษที่สรรยของนวัตกรรมที่แนะนำเข้าไปนั้น ๆ เสียอีก (Wharton 1971) ทั้งนี้ก็เพราะว่าจุดมุ่งหมายหลักของชาวนาผู้ผลิตเพื่อยังชีพทั้งหลายนั้นคือ การให้มีหลักประกันว่าจะมีความมั่นคง ครองครัวจะมีปัจจัยเครื่องดำรงชีพพื้นฐานเพียงพอ (Guillet 1981)

สรุปและเสนอแนะ

ความรู้ในเรื่องพฤติกรรมตอบสนองต่อภาวะความไม่แน่นอน และความเสี่ยงของชาวนา อาจเป็นประโยชน์สำหรับผู้เกี่ยวข้องในการพัฒนาเกษตรกรรม และการพัฒนาชนบททั่ว ๆ ไปด้วย เนื่องจากในการพัฒนาเช่นนั้น สิ่งสำคัญที่ทำงานบางอย่างหนึ่ง คือการนำเอาวิถีปฏิบัติ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้าไปให้ชาวนารับไปใช้ในการผลิต ความสำเร็จขั้นต้นของโครงการพัฒนา ขึ้นอยู่อย่างมากกับการยอมรับเอาสิ่งใหม่ ๆ ที่แนะนำเข้าไปนั้น การเจาะจงพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับความเสี่ยง และความไม่แน่นอน ดังแสดงมาแต่ต้น หอจะให้ข้อสรุปที่อาจเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติงานของนักพัฒนาได้ 2 ประการ

(1) ลักษณะการผลิตของชาวนารายได้ต่ำมีการตอบสนองไวต่อความเสี่ยงและความไม่แน่นอน ในการผลิตเพื่อยังชีพ พฤติกรรมของชาวนาส່วนมากสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะป้องกันความเสี่ยงด้วยวิธีการต่าง ๆ

(2) บนพื้นฐานแห่งความรู้ที่กล่าวในข้อ (1) ข้างต้น โครงการพัฒนาที่หวังผลสำเร็จควรคำนึงถึงปัญหาเรื่องความเสี่ยง และความไม่แน่นอนอันอาจเกิดแก่ผู้รับนวัตกรรม ดังนั้น นวัตกรรมที่โครงการพัฒนาจะแนะนำเข้าไปควรมีภาวะความเสี่ยงน้อยที่สุด นั่นหมายความว่า นวัตกรรมทั้งหลายจะต้องผ่านการทดลอง แก้ไขปรับปรุง และวางแผนอย่างดีที่สุดจนเป็นที่แน่ใจ ในส่วนผู้ดำเนินโครงการพัฒนา จำเป็นจะต้องหัดคิดและมองปัญหาจากสายตาของชาวนาผู้รับนวัตกรรมให้มากที่สุด นอกจากจะถามว่านวัตกรรมที่แนะนำเข้าไปนั้น จะมีผลในทางบวกคือเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรอย่างไรบ้างแล้ว ผู้ดำเนินโครงการพัฒนาจะต้องถามด้วยว่านวัตกรรมนั้นอาจก่อให้เกิดผลในทางลบอย่างไรด้วย (ถ้าล้มเหลวชาวนาจะต้องเป็นหนี้สิน หรือถึงกับสูญเสียปัจจัยการผลิตที่มีอยู่หรือเปล่า ฯลฯ)

ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ในการแนะนำสิ่งใหม่ ๆ เข้าไปให้ชาวนาเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจนั้น การให้ความรู้และข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิ่งที่แนะนำเข้าไปนั้นเป็นสิ่งจำเป็น และมีความสำคัญเท่า ๆ กับตัวนวัตกรรมนั่นเอง ทั้งนี้ก็เพราะความไม่แน่นอนและความเสี่ยงนั้นบางครั้งเกิดเพราะขาดความรู้ในสถานการณ์และในนวัตกรรมที่แนะนำเข้าไปเท่านั้น

เพื่อการศึกษาที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับพฤติกรรมกรับเทคโนโลยี และวิธีการผลิตใหม่ ๆ ของชาวนา ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะว่าปัจจัยต่าง ๆ ต่อไปนี้ควรนำมาพิจารณา

- 1) ระดับการผลิตแบบยังชีพ และมาตรฐานการครองชีพขั้นต่ำที่ยอมรับได้ในชุมชน
- 2) ทุนที่จำเป็นต้องมีในการผลิต
- 3) การมีหรือไม่มีแหล่งที่ให้เครดิตเพื่อการผลิต
- 4) ผลกำไร/หรือผลตอบแทนที่น่าจะได้อาจจากการใช้วิธีการผลิตใหม่ ๆ ที่แนะนำเข้าไป
- 5) จู่ทางที่คนในชุมชนจะหาอาชีพอื่นนอกจากการเกษตรได้
- 6) ระดับความเสี่ยงและความไม่แน่นอน ซึ่งอาจเกิดจากเทคโนโลยีและวิธีการผลิตอย่างใหม่ที่น่าจะเข้าไป

ทั้งนี้ ควรจะกล่าวด้วยว่าปัจจัยที่ควรนำมาพิจารณานั้นแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและสถานการณ์

หมายเหตุส่งท้าย

บทความนี้ได้เน้นความสำคัญของความไม่แน่นอนและความเสี่ยงในการตัดสินใจรับเอานวัตกรรมทางการเกษตรของชาวนา ที่แสดงมาทั้งหมดในบทความนี้ มิได้หมายความว่าความเสี่ยง และความไม่แน่นอนจะมีผลในทางลบต่อการรับนวัตกรรมเสมอไป ความจริงชาวนาเองก็ไม่ได้มองดูความเสี่ยงในฐานะเป็นสิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยงเสมอไป ชาวนาที่ชอบเสี่ยง ชอบทดลองสิ่งใหม่ ๆ ก็มิใช่ว่าเหมือนกัน ลักษณะที่ชอบเสี่ยงหรือชอบทดลองของใหม่ ๆ เช่นนั้น อาจถือว่าเป็นคุณสมบัติพิเศษที่พบในชาวนาผู้มีหัว "ก้าวหน้า" (entrepreneurs) ซึ่งนักพัฒนาควรจับตามองหา เพราะอาจเป็น "จุดเริ่มต้น" ของสิ่งใหม่ ๆ หรือความเปลี่ยนแปลงในสังคม บทบาทของ entrepreneurs ในการรับนวัตกรรมเป็นอย่างไร อยู่ นอกขอบเขตของบทความนี้ ในที่นี้เพียงแต่ต้องการชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าความเสี่ยงและความไม่แน่นอนอาจให้ผลในทางลบต่อการขยายนวัตกรรมเข้าไปสู่ชนบท แต่ทางเลือกอื่นก็ยังพอมียู่บ้าง ผู้รับผิดชอบโครงการพัฒนาควรทำความเข้าใจทั้งสองด้านของพฤติกรรมในการรับนวัตกรรมของชาวนา

เชิงอรรถ

- 1) นักวิชาการที่เอาแนวคิดของ Chayanov มาวิจารณ์ มีมากมายหลายคน ในจำนวนนี้มีทั้งนักมานุษย เศรษฐศาสตร์ และนักศึกษากลุ่มมาร์กซิสต์ งานของนักวิชาการเหล่านี้ปรากฏอยู่ในวารสารทางวิชาการ และหนังสือจำนวนมาก การพยายามนำเอาความคิดของ Chayanov มาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบและเป็นกิจลักษณะครั้งล่าสุด ปรากฏในหนังสือชื่อ Chayanov, Peasants, and Economic Anthropology ซึ่ง E.P. Durrenberger เป็นบรรณาธิการ (Academic Press, 1984)
- 2) เท่าที่เคยได้พบ และพอจะยกเป็นตัวอย่างได้ในการนี้ก็คือ การที่เกษตรกรไทยในบางท้องที่รับเอาพันธุ์พืช หรือสัตว์เลี้ยงที่ทางการเอามาแจกให้เปล่า แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดเพียงพอสอดคล้องหรือเลี้ยงอย่างไรจึงจะได้ผลดี ชาวบ้านก็รับเอาทั้งที่ยังไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไร เช่นนี้จึงควาคัดลัดใจทำการในความไม่แน่นอน
- 3) หนี้สินและการสูญเสียปัจจัยการผลิต (ที่ดิน) เป็นสิ่งที่ชาวชนบทกลัวมาก ความกลัวนี้คงจะเป็นรองก็เฉพาะแต่เรื่องความเป็นความตายเท่านั้น ในการศึกษาสภาพทั่ว ๆ ไป ทางเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านบางแห่งในจังหวัดนครสวรรค์ เมื่อปลายปี 2528 ผู้เขียนได้พบว่าชาวนาส่วนใหญ่วิตกกังวลเกี่ยวกับหนี้สินและการที่อาจจะสูญเสียปัจจัยการผลิตอย่างมาก โดยเฉพาะในปีที่ดินฟ้าอากาศไม่อำนวย หรือในปีที่ราคาขายผลผลิตทางการเกษตรต่ำ ไม่แน่นอน ชาวบ้านรายงานว่า "ถ้าเป็นหนี้รายทุน 1 ปี จะต้องทำให้เขา 3 ปี จึงจะปลดหนี้หมด" และถ้าระหว่างที่ยังใช้หนี้ไม่หมดหนี้ก็เกิดภาวะดินฟ้าอากาศไม่อำนวยหรือราคาผลผลิตตกต่ำ โอกาสที่จะเป็นหนี้มากขึ้นจนถึงกับสูญเสียปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินก็ยังมีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว

- 4) ปัญหาที่ว่าเทคโนโลยีและวิธีการผลิตใหม่ ๆ ที่โครงการพัฒนาต่าง ๆ นำเข้าไปจะขยายช่องว่างระหว่างชนชั้นในสังคมชาวบ้านได้อย่างไร ไม่ใช่ประเด็นที่จะพิจารณาในบทความนี้ ผู้สนใจทางเศรษฐศาสตร์การเมือง ควรศึกษาในรายละเอียดโดยอ้างอิงหลักฐานที่เป็นจริง และควรนำมาเผยแพร่ต่อไป

บรรณานุกรม

Bee, Robert L.

- 1974 Patterns and Processes: An Introduction to Anthropological Strategies for the Study of Sociocultural Change.
New York : The Free Press.

Cancian, Frank

- 1980 Risk and Uncertainty in Agricultural Decision Making.
In P.F. Barlett (ed.) Agricultural Decision Making: Anthropological Contributions to Rural Development.
New York : Academic Press.

Chayanov, A.V.

- 1966 The Theory of Peasant Economy. Edited by Basile
Kerblay and D. Thorner. Homewood, Ill. : Smith.

Dewalt Billie R. and K.M. Dewalt

- 1980 Stratification and Decision Making in the Use of New
Agricultural Techonology. In P.F. Barlett (ed.)
Agricultural Decision Making: Anthropological Contributions to Rural Development. New York : Academic Press.

Guillet, David

- 1979 Agrarian Reform and Peasant Economy in Southern Peru.
Missouri: University of Missouri Press.
- 1981 Surplus Extraction, Risk Management and Economic Change
among Peruvian Peasants. The Journal of Development
Studies, 18(1) : 3-24

Homan, George C.

- 1961 Social Behavior: Its Elementary Forms. New York :
Harcourt Brace and World

Moerman, Michael

- 1968 Agricultural Change and Peasant Choice in a Thai
Village. Berkeley : University of California Press.

Podhisita, Chai

- 1985 Peasant Household Strategies: A study of Production
and Reproduction in a Northeastern Thai Village.
Unpublished Ph.D. dissertation. Department of Anthro-
pology, University of Hawaii.

Roger, Everett

- 1971 Communication of Innovations: A Cross-Cultural
Approach Toronto : Collier - Macmillan.

Roumasset, James A.

- 1979 Introduction and State of the Arts. In James A. Roumasset et al (eds.) Risk, Uncertainty and Agricultural Development. SEARCA, Laguna, Philippines and ADC, New York, USA.

Wharton, Jr., Clifton R.

- 1971 Risk, Uncertainty and the Subsistence Farmers: Technological Innovation and Resistance to Change in the Context of Survival. In G. Dalton (ed.) Studies in Economic Anthropology. Washington : American Anthropological Association.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Recent Publications
Institute for Population and Social Research
Mahidol University

- (93) Yawarat Porapakham, Thavatchai Vorapongsathorn and Somjai Pramanpol, Review of Population / Family Planning Related Needs of Adolescents in Thailand, 1986.
- (94) Aphichat Chamratrithirong, Peerasit Kamnuansilpa and John Knodel, Contraceptive Practice and Fertility in Thailand : Results of the Third Contraceptive Prevalence Survey, 1986.
- (95) Mandhana Pradipasen, Rattanaorn Charoenpong, Paradee Temcharoen and Yawarat Porapakham, Nangrong Dietary Survey, 1985.
- (96) โยธิน แสงศิริ และ ศิวพร ปกป้อง, รายงานการวิจัยเชิงคุณภาพ : การติดตามผล การปฏิบัติงานของโครงการพัฒนาชนบทผสมผสานนางรอง, 2529.
- (97) โยธิน แสงศิริ, กฤตยา อาชวนิจกุล และอภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์, ความยากจนกับการย้ายถิ่น : การศึกษาแบบการจัดกลุ่มสนทนา, 2529.
- (98) Aphichat Chamratrithirong and Elizabeth Hervey Stephen, Determinants of Contraceptive Method Choice in Thailand, 1986.
- (99) จรรยา เศรษฐบุตร และ ศิริรัตน์ สายประเสริฐ, การศึกษาการยอมรับ การวางแผนครอบครัวตามธรรมชาติ, 2529.
- (100) ปราโมทย์ ประสาทกุล, อภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์, แอนโทนี เบเนเนต และโยธิน แสงศิริ, ปัจจัยที่มีผลต่อการไม่ใช้วิธีคุมกำเนิดในกลุ่มชาวไทยชนบท ที่พูดภาษาเขมร, 2529.
- (101) ชาย โพธิ์ธิศา, ความเสี่ยง ความไม่แน่นอนกับพฤติกรรมทางการเกษตร : ข้อพิจารณาเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรมของชาวนา, 2529.
- (102) Aphichat Chamratrithirong, S. Philip Morgan and Ronald R. Rindfuss, When to Marry and Where to Live ? A Study of Post-nuptial Residence and Age of Marriage among Thai Women, 1986.
- (103) Sivaporn Pokpong, A Special Study Report, Factors Affecting the Household Indebtedness : A Case Study in Nangrong District, 1986.

